

A büntetés-végrehajtási jog kialakulása

Buchinger Ágnes

*Doktoranda, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
Email: buchingeragi@gmail.com*

Bevezetés

Ha a büntetőjog területére gondolunk, legelőször talán szűkebb értelmével, vagyis az anyagi jogi szabályok sorával párosítjuk e kifejezést. Amennyiben azonban a fogalmat tágítjuk, e körbe kell vonnunk a büntető eljárásjog szabályain kívül a büntetés-végrehajtási szabályokat egyaránt. Ezek azok a rendelkezések, amelyek a kiszabott büntetések és intézkedések foganatosításának rendjét határozzák meg. A három részterület közül ez utóbbi minősül a legfiatalabbnak, hiszen csupán a XX. századtól képez új jogterületet a büntetőjog jogágán belül.

A kezdetektől a középkorig

A büntetés-végrehajtási jog ma már külön jogágot képez tehát, ez azonban nem jelenti azt, hogy önálló vizsgálata lehetséges. Ezt bizonyítja feladata is, amely a büntetőjog által meghatározott célok realizálása, amely a gyakorlatban a bíróság által meghatározott szankciók „behajtásában” nyilvánul meg. E jogág megszületését megelőző időkben világosan megmutatkozik ez a „testvéri viszony”. A témával kapcsolatos források kutatása folyamán is az látható, hogy az első idők büntetései foganatosításának vizsgálata során nem magát a büntetés-végrehajtási jogot, hanem a büntetések neveit, ezek alkalmazásának módját vizsgálták a kutatók. Nem véletlen, hiszen ilyen jogág nem lévén, másra nem is volt lehetőségük. Ebből adódik, hogy a kutatások eredményei azt mutatják, jelentős káosz volt jelen a jog ezen részén.

A legjelentősebb büntetési nem az antik Róma korában a halálbüntetés volt. Az isteni igazságként felfogott döntés végrehajtásában magán az államon kívül nagy szerep jutott a sértettnek vagy családtagjának. Főként a közösség elleni bűnök megtorlásánál jutott nagyobb szóhoz az állam, ilyenkor azonban jellemző gyakorlat volt az adott csoport közös végrehajtása is, melyre jó példa a megkövezés. Az említett egyeduralgó büntetés végrehajtási módjait vizsgálva nagy változatosság uralkodott e körben a hozzátartozók általi és az állami végrehajtás megkülönböztetésén túl is. Ismeretes volt, mint hagyományos véghezviteli mód az akasztás, halálra ütlegetés, ezen túlmenően a lefejezés, szikláról levetés.¹

Magyarországon ez a kaotikus állapot a középkorban sem enyhült, sőt fokozta még a vármegyék léte is, hiszen nem ritka esetként jelent meg, hogy ugyanazon bűncselekmény okán két szomszédos vármegyében más büntetést alkalmaztak.²

Annak ellenére, hogy az ókorban és a középkorban a büntetőjog fő témája tehát a büntetési nemek meghatározása, nem azok végrehajtásának rendezése volt, meg kell említeni *II. Theodosius* és *I. Justinianus* császárok rendeleteit, melyek a börtönök fenntartását és működését szabályozták. Ebben az időben azonban ezen intézetek elsőrendű feladata annak biztosítása volt, hogy a feltételezett elkövető bíróság elé állítása biztosított legyen. Ezek az

¹ Vókó György: *Magyar büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2004. 21-23.

² Mezey Barna: A büntetőjog intézményeinek története a kezdetektől a polgári átalakulásig. In: Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 301.

első, legalapvetőbb kérdésekkel foglalkozó intézkedések rendelkeztek arról, hogy a bíró feladata volt a börtönök felügyelete, a fogvatartottak esetleges panaszainak fogadása és ennek alapján megfelelő intézkedések megtétele. Talán meglepő módon, már ezek a szabályok is foglalkoztak a letartóztatottak lelki szükségleteivel. Tartalmazták ugyanis az arra vonatkozó állami engedélyt, hogy a papok rendszeresen látogatást tegyenek ezen intézetekben, s az igényeknek megfelelően foglalkozzanak annak lakóival.³

A XIII. században az egyház büntetőeljárásból való kivonulásával az állam igénye megnövekedett arra nézve, hogy ne csak magát az eljárást, hanem a kiszabott szankció foganatosítását is ellenőrzése alatt tartsa. A fejlődés tehát a hivatalos végrehajtás felé vette irányát, melynek folyamán megjelent a hóhéri szerep, aki az ítélet hivatalos végrehajtójaként vett részt az eljárásban. A „hivatalos” jelző az eljárás minden szakaszában jellemzővé vált, s e jelenség kísérőelemként megjelent az írásbeliség elsődlegessége egyaránt. A reformok sorából nem lehet kihagyni, hogy megváltozott a büntetés-végrehajtás szerepe is. Immár nem csupán az eljárás befejező szakaszaként jelent meg, hanem annak csúcspontjává nőtte ki magát: a zárt eljárás során meghozott büntetés végrehajtása jelentette ettől kezdve az igazságszolgáltatás hatalmának mérőjét. Ennek nyomán a fentebb említett hóhér szerepe is felértékelődött, s a folyamat előrehaladtával, a büntetések brutalizálódásával, s ennek nyomán azon jelenség felbukkanásával, hogy az eljárás nem hivatalos résztvevői immár nem kívántak szerepet vállalni a végrehajtásban, így a büntetések végrehajtásához szükséges professzionalitás igényének fellépésével, az önálló foglalkozássá vált.⁴

A szabadságvesztés büntetési nemének jelentősége

A ma oly' elterjedt büntetési nem, a szabadságvesztés, még a középkorban is ismeretlen volt a világ jogrendszerei számára, elemeinek megjelenése a nyugat-európai államokban XVI-XVIII. századra tehető. Végrehajtásának kialakult rendszeréről azonban még ebben a korban sem beszélhetünk, az egyes büntető törvények csak keretrendelkezéseket határoztak meg, melyek kitöltését belső szabályzatokra bízták, s ezen túlmenően az első börtönök vezetői szabad kezet kaptak a börtönrezsím kialakításában. Ennek köszönhető, hogy nem beszélhetünk egységes rendszerről, ismert ugyanis a magánrendszer, a hallgató rendszer, és e két megoldást magában foglaló vegyes rendszer, a javító rendszer, továbbá a fokozatos rendszer egyaránt. A maga nemében legtökéletesebb rendszerként számon tartott magánrendszer a tökéletes izolációra helyezte a hangsúlyt: nemcsak a társadalom szabad tagjaitól választotta külön a szabadságvesztésre ítéltet, hanem a közös elzárást sem tette lehetővé. A hallgató rendszer jelszavaként a „munka nemesít” szópár jelölhető meg. A rendszer hívei szerint ugyanis a munkavégzés nagyban hozzájárulhat a tisztességes polgárrá váláshoz. A fokozatos rendszer annak igényét fogalmazta meg, hogy az ítélt, büntetésének végrehajtása során, több különböző szakaszon haladjon végig a börtönrezsím tekintetében: a szigorútól az enyhébb felé a szabadulás időpontjának közeledtével.⁵

Másként alakult ez országunk történetében, hiszen a *Várad* *Regestrumban* szerepel, hogy régészeti munkálatok bizonyítják: az Árpád-kori várak állandó elemei voltak a tömlöcök. Ebből arra következtethetünk, hogy a szabadságvesztés – meg nem határozható formában –, de alkalmazott szankció volt.⁶ Források utalnak arra is, hogy XIV. századtól büntetési

³ Vókó: *i. m.* 21.

⁴ Mezey Barna: Becstelen emberek, becstelen foglalkozások. *Belügyi szemle*, 2013/1. sz., 52-54.

⁵ Vókó: *i. m.* 27.

⁶ Mezey: *A büntetőjog intézményeinek története...*, 307.

rendszerünk ismerte az „örökös börtön” fogalmát, amely mai jogunkban az életfogytig tartó szabadságvesztésnek feleltethető meg.⁷

Ezen büntetési nem kialakulása – amelynek *Mária Terézia* büntető törvénykönyve nyitott utat, a *Sanctio Criminalis Josephina* pedig már erre épült a halálbüntetés eltörlésének okán⁸ – kulcsfontosságú szerepet játszott a büntetés-végrehajtási jog kialakulásában, hiszen ennek nyomán lépett fel az igény foganatosításának rendezésére. A XVII. századig váratott magára a tiszti ügyészi poszt megjelenése, amely fontos pozícióvá vált büntetés-végrehajtási szempontból. E funkcionáriusok feladatát képezte ugyanis a tömlöcök ellenőrzése, az elítéltek nyilvántartása. Komoly pozíciót jelentett annak létrejöttére tekintettel is, hiszen a megyei nemességre hárult az a feladat, hogy időközönként megválassza tiszti ügyésznek az arra legalkalmasabbat, aki így függőségi viszonyba került választóival.⁹

A Helytartótanács keretében 1783-ban megalakult a közigazgatási osztály, mely komplexebb feladatokat látott el. Ezek közé tartozott az ország közbiztonságának megjavítása, bűnüldözés, továbbá a börtönügy felügyelete. E körben ellenőrizte a törvényhatóságok börtönviszonyait, a rabokkal való bánásmódot, az élelmezési és egyéb higiéniai állapotokat, börtönépítési terveket. Munkássága körébe tartozott ezeken túl a problémakört érintő távlati tervek, programok kialakítása is. Ezen intézményhez köthető többek között az országos fegyintézet létrehozásának gondolata.¹⁰

A XVIII. században már a szabadságvesztés büntetésnek gyakorlata volt, elmélete azonban annál kevésbé, a *Szirmay Antal* nevéhez köthető tervezet és a fogházjavító mozgalom megemlézése azonban nem kerülhető ki. Szirmay tervezete jól szemlélteti a korabeli honi felfogást a szabadságvesztésről a hazai viszonyok összefüggésében. Állítja, hogy ezen büntetési nem bevezetése nem időszerű Magyarországon azon oknál fogva, hogy az emberek többségének nincs valódi szabadság-értéke, így annak elvonását nem élné meg komoly büntetésként. Ez a nemesi szemléletmód volt uralkodónak tekinthető egészen a polgárisodás beköszöntéig. Az osztrák büntető törvénykönyvnek hazánkban való hatálybaléptetésével azonban döntően szabadságvesztés alapú büntetési rendszer kapott otthont országunkban.

A fogházjavító mozgalom tagjai rendkívül aggályosnak találták az uralkodó körülményeket, ezért nem a büntetés-végrehajtási rendszer javíthatóságában, hanem teljesen új alapokra helyezésében látták a megoldás kulcsát. A szabadságharc beköszöntével a mozgalom kiszorult a középpontból, nem elhanyagolható ugyanakkor, hogy munkásságának eredményeként, néhány alapelv meggyökeredzett nálunk: rezsimek megjelenése, a munkáltatás követelménye, a fogvatartottak osztályozása és a rabjogok figyelembe vétele.¹¹

A XIX. században megjelent a büntetés-végrehajtás tudománya. Németország, valamint Franciaország kiemelendő e területen elsőként, ahol megindult a börtönügy tudományos vizsgálata.¹²

Az elméleti munka megindulásának a büntetés-végrehajtás magyar szaknyelvének kialakulásáért lehetünk igazán hálásak. Az idevonatkozó kutatómunkát tekintve jelentős szerepet töltött be *Szemere Bertalan*, aki utazásai során számos hasznos tapasztalattal gazdagodott, és így gyarapította egyben a jogtudomány világát. A korban – nagy jelentősége lévén – a dologház fogalmának igen sok változata volt jellemző: szegénygondozó ház, kényszerítő dologház, rabdolgoztató ház. Az egyes intézmények között fellelhetők

⁷ Mezey Barna: Millenniumi visszatekintés. A magyar büntetés-végrehajtás történetének modernizációs csoportjai. *Börtönügyi Szemle*, 2000/4. sz., 71.

⁸ Mezey Barna: A magyar börtönügy „hosszú” 19. százada. *Börtönügyi Szemle*, 2005/4. sz., 1.

⁹ Vókó: i. m. 30.

¹⁰ Mezey: *Millenniumi visszatekintés...*, 72.

¹¹ Mezey: *A magyar börtönügy „hosszú” 19. százada...*, 2-5.

¹² Vókó: i. m. 32.

különbségek, mindegyik változat lényegi eleme azonban a fogvatartottak foglalkoztatása, és a munka jótékony hatásának előtérbe helyezése.

Megemlítendő még a fenyítékház fogalma, amely a mai büntetés-végrehajtási intézetnek felel meg. Maga a kifejezés a fenyíték szóból eredeztethető, amely alatt büntetés volt értendő. A végleges magyar terminológia a reformkorban alakult ki, javarészt a gyakorlat mentén.¹³

A tudományos kutatások eredményei arra mutattak rá, hogy a büntetések végrehajtására szolgáló intézmények középkorinak bizonyultak, és e terület megfelelő szintű jogi szabályozása is váratott még magára: a káosz élő probléma volt.¹⁴

A rendezetlenség felszámolása iránti igény

A rendezetlenség megoldásának igénye jelent meg az 1843. évi büntető törvényjavaslatokban, ahol a börtönügy szabályozása a büntető törvénykönyvből kiemelt önálló törvényként jelent meg. Ennek sorai szabályozást tartalmaztak például az elítéltek egészségügyi ellátására, a személyzet javadalmazására, az intézmények igazgatására nézve. A mű európai szintű, jól megszerkesztett tervezet lett, az ennek alapján folytatott viták azonban a magányrendszer létrehozását tűzték ki célul, mely egyenes utat jelentett a kudarcba fulladáshoz. Ennek oka az volt, hogy ezen megoldásnak a feltételrendszerét képező épületek megépítéséhez nem álltak rendelkezésre megfelelő anyagi források. A javaslat azonban nagy hatással volt a vármegyei börtönügyre. E probléma a közigazgatás része volt ugyanis, ezért a városokra és vármegyékre hárult a börtönügy feltételrendszerének kialakítása, melynek keretében megindult korszerű börtönépületek építése.

A javaslat részletesen szabályozta a fent említetteken túl az elítéltek belső életére vonatkozó rendelkezéseket, a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó követelményeket: nem tagadhatták meg tőlük látogatók fogadását, a leveleket felbontatlanul kellett megkapniuk. Tartalmazta, hogy a befogadáskor nyilvántartásba kellett venni az érkező minden lényeges adatát, s a lehetséges fegyelmi büntetések sorát egyaránt olvashattuk a tervezetben. A javaslat egyik fő szándéka volt az országos szinten egységes rezsím bevezetése.

Nem elhanyagolható jelentősége továbbá az 1843. évi törvényjavaslatnak, hogy ennek nyomán láttak napvilágot az első, modernnek számító tervek országos intézményekre vonatkozóan. Miután az osztrák büntető törvény otthont talált hazánkban, Magyarországon is szabadságközpontú rendszert kialakítva, szükség is volt ilyen tervek megszületésére tekintettel főként arra, hogy országos fegyintézet nem volt az országban. Igény mutatkozott tehát az írott – osztrák eredetű – jog, és a valós körülmények összehangolására: 1854-től röpké négy év alatt hat fegyintézet jött létre. Jellemzően már létező, valamely más célt szolgáló épületet alakítottak át az adott követelményeknek megfelelően. E tekintetben a múltban szolgált és a jövőben szolgáló célok közötti hasonlóságra helyezték a hangsúlyt. Így született árvaházból, kolostorból, oktatási intézményből olyan büntetés-végrehajtási intézet, amelyben megfelelően teljesíthető az elzártság nyilvánvaló követelménye. Miután az igazságszolgáltatás épületeinek sorából nem csupán a büntetések végrehajtására szolgáló intézetek hiányoztak, így ezt követően megszületett az a gondolat, miszerint épületegyüttesek létrehozása praktikus megoldást jelenthetne: törvénykezési épületek mellé épüljenek börtönök. Ez a program nem választható el attól a tényről, hogy az igazságszolgáltatás immár független intézményrendszer lévén saját teret kívánt, a külön épületegyüttesekkel egyben szimbolizálván e önállóságot.¹⁵

¹³ Mezey: *A magyar börtönügy „hosszú” 19. százada...*, 4-5.

¹⁴ Vókó: *i. m.* 32.

¹⁵ Mezey: *A magyar börtönügy „hosszú” 19. százada...*, 6-10.

Ezt követően egy sor törvénycikk foglalkozott a börtönök igazgatásával, mely sor végét az 1871. évi XXXIII. törvénycikk jelentette, amely a királyi ügyészség alá rendelte a bírósági fogházakat:

„C) Börtönök fölötti felügyelet.

25. § Az ügyész a törvényszéki fogház fölött felügyel, és örökösül különösen, hogy a foglyokkal való bánásmód, azok őrzete, élelmezése, ruházata, a fogházak tisztán tartása, és egyáltalában a fogházi házrend és fegyelem iránt fennálló törvényes rendeletek pontosan végrehajthatassanak, és e végett a fogházakat havonként legalább egyszer megvizsgálja.”¹⁶

Ettől a lépéstől datálható a büntetés-végrehajtási rendszer kialakulása Magyarországon, melyhez kötődően megemlítendő, hogy ezt követően napvilágot láttak olyan programok, melyek célja további börtönépületek megépítése volt országszerte.¹⁷

Az 1871. évi XXXIII. törvénycikket valamint e jogforrást követő társait vizsgálva¹⁸ világosan megmutatkozik, hogy a felügyeleti, ellenőrzési feladatokat tekintve már ekkor is jelentős szerep jutott az ügyészeknek. E feladatkörök igen szélesnek bizonyultak: az intézmények személyzetének kiválasztása, adott esetben felmentése, ellenőrzése, igazgatási feladatok ellátása említhető meg e körben.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy hazánkban igen korán felbukkant az utógondozás előképe, ugyanis 1874-ben megalakították a rabsegélyző egyletet, amely Budapesten működött. Célja az volt, hogy segítséget nyújtson a büntetésük kitöltése előtt álló raboknak a társadalmi életbe való visszatéréshez. Az e feladat ellátásával megbízott tagok meglátogathatták az intézetek lakóit, beszélgetéseket folytathattak. Nagy figyelmet kellett fordítani azonban arra, hogy az eljárás és a büntetés célja, valamint a büntetés-végrehajtási intézet rendje ne sérüljön.¹⁹ *Csemegi Károly* nagy jelentőségű műve a büntetőjog ezen részterületén sem kerülhető meg. Sajátossága, hogy magában a büntető törvénykönyvben rendelkezett a rezsimekérdésről. Ezt követően elfogadták a Házsabályokat, melyek kimerítő rendelkezéseket tartalmaztak a büntetés-végrehajtás szervezetére és működésére nézve.²⁰

Ekkorra már bizonyos jogintézmények rendezésre kerültek tehát. Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk XXVIII. fejezete a *Végrehajtás* címet viselte. E fejezet szabályozta a halálbüntetés, szabadságvesztés és a pénzbüntetés foganatosítását is. Nem külön jogforrásban tehát, azonban önálló fejezetben kaptak helyet e jelentős rendelkezések, melyek a végrehajtás főbb elemeit határozták meg. Ezen szabályok körében is megjelent a királyi ügyész kiemelkedő szerepe, hiszen az elítéltet az ítélet kihirdetése után neki kellett átadni. Amikor azonban az nyomban nem volt előállítható, az ezzel kapcsolatos további feladatok szintén a királyi ügyészt terheltek.²¹

Miután hazánkban az 1913. évi XXI. törvénycikkkel bevezetésre került a dologház – börtön kiállása utáni – biztonsági intézkedésként, ennek végrehajtása is szabályozást igényelt, mely feladatot egy 3 évvel később született IM-rendelet valósította meg.²²

A két világháború között

A két világháború közötti időszakban e jogágot törvénytől alacsonyabb szintű jogszabályok, miniszteri rendeletek, illetve utasítások szabályozták. Ezek már meghatározták az elítéltek

¹⁶ 1871. évi XXXIII. törvénycikk a királyi ügyészségről.

¹⁷ Vókó: *i. m.* 35-36.

¹⁸ 1891. évi XVII. és 1896. évi XXXIII. évi törvénycikk.

¹⁹ Vókó: *i. m.* 40.

²⁰ Mezey: *A magyar börtönügy „hosszú” 19. százada...*, 6.

²¹ A bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk.

²² Vókó: *i. m.* 44-45.

bizonyos jogait, mint például: jogot az élete és testi épsége fenntartásához, jogot korlátozott levelezésre, sétára. Még mindig túlsúlyban volt ugyanakkor a kötelezettségek szabályozása. Legfőbb kötelességük az intézmény rendjéhez való alkalmazkodás volt, amely magában foglalta a számukra meghatározott helyen tartózkodást, adott rabruha viselését, bizonyos higiéniai követelmények betartását egyaránt. Azt, hogy bizonyos jogok is szabályozásra kerültek a kötelezettségeken kívül, nagyban befolyásolta az, hogy nemzetközi szinten elfogadásra kerültek meghatározott, államok által betartandó minimál-követelmények a rabokkal szemben.²³

Az ebben az időszakban bevezetett szabályozás a megrögzött bűnelkövetőket is célba vette, továbbá rendszeresítette számukra a szigorított dologház intézményét, mely szabadságvesztési nem határozatlan időtartamban állapította meg a büntetést. Ezen új jogintézmény bevezetése újabb feladatokat rótt a büntetés-végrehajtás rendszerére is, melyet úgy oldottak meg, hogy a fegyházra vonatkozó szabályok alkalmazását rendelték el. Nyilvánvaló, hogy a megrögzött bűnelkövetők esetében a büntetések elsődleges célja a társadalom védelme érdekében az elkövetők ártalmatlanná tétele, minden egyéb további cél immár másodlagossá vált. Ezen túlmenően Trianon után a rendelkezésre álló büntetés-végrehajtási intézetek számának csökkenésével, ebből adódóan a túlszűfolttság problémájával szintén meg kellett küzdenie a területnek. Látható, hogy az elsődlegesen megoldandó feladat nem magának a végrehajtásnak a részletes szabályozása volt, hanem megteremteni egyáltalán azokat a minimális feltételeket, amelyek keretében megvalósulhat az adott büntetési nem foganatosítása. Ilyen körülmények között is születtek reformgondolatok, melyek közül megemlítenedőek a rabmunkáltatás körében bekövetkezett változások. Az első világháborút követően a fő profil a mezőgazdasági jellegű munkák végzése lett a börtönvilágban is, párhuzamosan a magyarországi gazdaság agrárosodásával. Nem titkolt célja volt e rendszer kialakításának, hogy a fogvatartottak, ellátásukhoz valamelyest önmaguk is hozzájáruljanak.

Ezen időszak fő vívmányaként azonban a fiatalkorúakra vonatkozó büntetés-végrehajtási rendelkezések kiteljesedése említendő, mely jogszabályi fejlődést az épületek gyarapodása is segítette, hiszen jelentős számú intézet jött létre a fiatalkorúakra vonatkozó különleges szabályok megvalósulásának biztosítására. A büntetés-végrehajtás kiépülésének irányát jól mutatja az a tény is, hogy szabályozásra került a személyzettel szemben támasztandó követelések sora. Ezen rendelkezések között találkozhatunk az értelmi képességekre, tapasztalatra, megszerzett gyakorlatra vonatkozó szabályokkal, ezen kívül az egyenruha viselésének követelménye egyaránt megjelenik.²⁴

A II. világháború után

A II. világháborút követő időszakban teljesen új szempontok nyertek teret hazánk büntetés-végrehajtásában. A kényszermunka bevezetése ismét szabályozási igénnyel jelent meg, majd e jogintézménynek a tervgazdálkodásba való beillesztése is végbement. Az elítéltek munkáltatásának részletes szabályait az Igazságügyi Minisztérium Gazdasági Igazgatósága dolgozta ki.²⁵

Ebben az időszakban a személyi kultusz elhatalmasodásával a végrehajtási rendszert érintő komoly problémák is megjelentek: a törvényesség követelményének csekély érvényesülése e területen is jellemző volt. Bizonyos, az Államvédelmi Hivatal irányítása alatt álló intézetek megközelíthetetlenek voltak a törvényességi ellenőrzést végzők számára. 1952-ben azonban

²³ Vókó: *i. m.* 46-47.

²⁴ Mezey: Új határok között. Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon. *Börtönügyi Szemle*, 1995/3. sz., 95-102.

²⁵ Vókó: *i. m.* 49.

megszervezték a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát a központi igazgatási feladatok ellátására. Az ezt követően kiadott büntetés-végrehajtási szabályzat fontos célnak tekintette a nevelést, elvetette a kínzó fenyítéseket. Fő jellemzőjeként a munkaközpontúságot határozhatjuk meg: az elítélt munkateljesítményétől függött ugyanis a különböző kedvezmények igénybevételenek lehetősége. Ismét felütötte fejét a túlszűfolttság problémája, most ugyanakkor más okból mint korábban. A büntetőpolitika torzzá válása folytán lehetetlenné vált a követelmények pontos betartása: elmaradtak a különféle szempontok alapján előírt elkülönítések, továbbá a munkáltatás teljes körű biztosítása is elhanyagolható körben valósult meg. A probléma újbóli előretörését segítette az is, hogy az igazságszolgáltatási szervek csekély körben alkalmaztak a szabadságvesztéstől eltérő büntetéseket, például pénzbüntetés, felfüggesztett szabadságvesztést, amely büntetési nemek bizonyos esetekben talán hatékonyabbnak is bizonyultak volna.²⁶

Ismét szabályozásra került az ügyész feladata a végrehajtás során, amely annak törvényességi felügyeletére szűkült. Az fentebb említett törvényesség problémáját jelentette többek között, hogy a szabadságvesztés büntetésén kívül a többi büntetési nem végrehajtását még belső szabályzatok sem rendezték. Megindult tehát ezen büntetési nemek foganatosításának ügyészi vizsgálata, melynek eredményeképpen e további szankciók végrehajtásának szabályozása is megtörtént.²⁷

Időközben elkezdődött a büntetőjog reformja, melynek következményeként megszületett az *1961. évi V. törvény*, így bővült a büntetés-végrehajtás tárgyköre is. E törvény a szabadságvesztés végrehajtásának két módját határozta meg: a börtönt és a büntetés-végrehajtási munkahelyet, de a további büntetési nemek foganatosításának szabályozása is terítéken maradt: IM-rendelet szabályozta a javító-nevelő munka, a kényszergyógykezelés, a kényszerelvonó kezelés végrehajtását. E változások ismét szükségessé tették az ügyész feladatainak újragondolását, serkentőleg hatottak továbbá az elméleti kutatásokra is, amelyek nyomán fény derült a hiányosságokra. A közeljövőben a büntetés-végrehajtásra vonatkozó szabályok sokasága született majd szűnt meg, kiemelendő azonban a szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról szóló *1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet*, amely meghatározta magát a büntetés-végrehajtási rendszert, s tartalmazta annak nélkülözhetetlen alapelveit. E jelenség gyökere a társadalmi változásokban és a büntető törvénykönyvek időszakos módosításában, további büntetési nemek megjelenésében érhető tetten. Leszögezhetjük azonban, hogy az, hogy e területet immár nem belső szabályzatok rendezik, kétség kívüli fejlődésként könyvelhető el. Kiemelendő lépésnek tekinthető, hogy az ügyész törvényességi felügyelettel kapcsolatos kötelezettségeit az eddigiektől eltérően immár törvény rendezi, amely jelentős változásoktól sem mentes. Tartalmazta, hogy a törvényességi felügyelet tárgyát képezi a büntetéseken és intézkedéseken túl az utógondozás és a bűnügyi nyilvántartás is. A végrehajtás jogszerűségének vizsgálata érdekében immár magához kérhette az ügyész bármely büntető és polgári ügy iratait. Az ezt követő években sor került többek között a bánásmód, munkáltatás törvényességének vizsgálatára, melynek köszönhetően megfogalmazást nyertek fontos hiányosságok: legszembetűnőbb e körben a munkavédelmi szabályok teljes hiánya, e problémák tehát megoldásra vártak.²⁸

A közelmúlt

²⁶ Vókó: *i. m.* 51-53.

²⁷ Uo. 54-55.

²⁸ Uo. 56-63.

Az 1978. évi Büntető törvénykönyv megszületése magával hozta új büntetés-végrehajtási jogszabály megalkotását is, mely törvényerejű rendelet – bizonyos változtatásokkal természetesen – egészen a közelmúltig hatályban volt. Ez az 1979. évi 11. számú törvényerejű rendelet (Bv. tvr.) korszerű elvek gyakorlati megvalósítását tűzte ki célul, és már részletes szabályokat tartalmazott az elítélt munkáltatását, javadalmazását, tanulását, kapcsolattartását illetően. A Bv. tvr. a nélkülözhetetlen izoláción túl nagy hangsúlyt fektetett a fogvatartott és a külvilág közötti kapcsolat fenntartására. Szabályai már tekintettel voltak a humanizmus követelményére és a társadalomba való visszailleszkedés elkerülhetetlenségére egyaránt, továbbá tudatosította, hogy a büntetés-végrehajtás fő céljainak – a társadalomba való visszailleszkedés elősegítésének, újabb bűncselekmények elkövetésétől való tartózkodás biztosításának – sikeressége szoros kapcsolatot feltételez a büntetés végrehajtása és az utógondozás között. Ez jelentette többek között azt is, hogy a későbbi munkavégzés érdekében családjával vagy akár későbbi munkáltatójával kapcsolatba léphetett a fogvatartott, amely akár a személyes érintkezést is jelenthette, figyelemmel ugyanakkor ismét arra, hogy az adott intézet rendje nem sérülhetett. E rabok számára nyitva álló lehetőségek, melyek adott esetben egyben kötelezettségek is, eszközöknek tekinthetők az alapelvek gyakorlati megvalósításához.²⁹

Az egészen 2015. január 1-jéig hatályban lévő Bv. tvr. az elítéltek „benti” életén kívül kimerítő szabályokat tartalmazott, természetesen, minden büntetési és intézkedési nem végrehajtására, valamint az elítéltek egyes csoportjaira – fiatakorúakra, katonákra, nőkre - nézve egyaránt, továbbá rendelkezett különös végrehajtási szabályokról. Ezek a rendelkezések az említett jogszabályban részekre, fejezetekre és címekre tagolt rendszerben jelentek meg.³⁰

Napjainkban a fenn említett Bv. tvr. tehát már nem hatályos, 2015. január 1-jével hatályba lépett a 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. A törvény 6 részből áll – általános szabályok, büntetések végrehajtása, intézkedések végrehajtása, egyes kényszerintézkedések végrehajtása, szabálysértési elzárás végrehajtása, záró rendelkezések –, e részekben belül fejezetekre tagolódik.

Miután 2012-ben új Büntető törvénykönyv lépett hatályba, várható, sőt elvárando volt a büntetés-végrehajtási rendszer átgondolása is. E lépés indokoltságát jelentheti önmagában korábbi jogforrásunk több évtizedes múltja, amely tény a társadalmi változások gyors alakulásával együtt hatványozta az új jogszabály megalkotása iránti igényt. A jogforrás korából nyilvánvalóan eredő probléma ezen túl, hogy az évek során véghezvitt módosításoknak „köszönhetően”, annak belső koherenciája megbomlott, így a cél egy átlátható, könnyen értelmezhető, egységes jogszabály megalkotása volt. Az okok között kiemelendő továbbá, az a nemzetközi és immár belső jogi követelmény is, hogy alapvető jogokat érintő jogintézmények szabályozása törvényi szinten történjék.³¹

Záró gondolatok

A büntetés-végrehajtási jog kialakulását nagyvonalakban végigkísérve kirajzolódik előttünk, hogy miképp változik állandóan országunk jogrendszere. A jogrendszer tagozódásában számtalan tényezőnek szerepe van, kezdve a társadalmi változásokkal, szerepet játszhat még a társadalom elvárása, a történelem alakulása, a politikai erőviszonyok játéka, és természetesen egy adott jogintézmény kikristályosodása. A büntetés-végrehajtási jog kialakulását vizsgálva

²⁹ Vóko: i. m. 65-71.

³⁰ 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról.

³¹ T/13096. számú törvényjavaslat a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról, 195-199.

Doktori Műhelytanulmányok 2015.

tisztán megjelenik előttünk, hogy az egyes büntetések gyakorlatban megvalósuló fogantatása problémákat vetett fel, mely magával hozta azok jogi szabályozása iránti igényt, eljutva egészen addig, hogy ezek kimerítő rendezésére külön jogszabályra, majd végül – adott esetben – önálló törvényre volt szükség, tarkítva ezzel jogrendszerünk apró elemeit.